

Mark Galeotti

We moeten het even over Poetin hebben

Waarom het Westen hem niet begrijpt

Vertaald door Paul Syrier

2019 Prometheus Amsterdam

Oorspronkelijke titel *We Need to Talk about Putin*

© 2019 Mark Galeotti

© 2019 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Paul Syrier

Omslagontwerp DPS Design & Prepress Studio naar een ontwerp
van David Eldridge

Zetwerk Elgraphic

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 4232 2

Hoofdstuk 1: Poetin is een judoka, geen schaker

Er is sneeuw, er zijn beren, er is wodka, en dan is er ook nog het schaakspel, een van de irritant duurzame clichés over Rusland en de Russen. Neem bijvoorbeeld de klassieke Russische filmschurken: je hebt natuurlijk de brute vechtersbaas, maar ook de emotionele schaker, die altijd tien zetten voor is op zijn rivaal. Vooral Amerikaanse politici lijken dol op deze metafoor. Tijdens het presidentschap van Barack Obama klaagde Mike Rogers, de voorzitter van het Inlichtingencomité van het Huis, dat 'Poetin schaak speelt terwijl wij naar mijn idee aan het knikkeren zijn'. Kortere geleden beweerde Hillary Clinton dat Donald Trump 'aan het dammen is en Poetin driedimensionaal schaakt'.

Natuurlijk gaat dit eigenlijk niet over schaken. De heersende neiging om Poetin als een machiavellistische grootmeester te zien speelt in op de angst in het Westen dat hij achter alles zit wat er verkeerd gaat, en dat elke tegenslag het gevolg is van een of andere ingewikkelde Russische

strategie. De verkiezing van Donald Trump, de Brexit, de opkomst van het populisme in Europa, de migratiecrisis en zelfs voetbalhooligans zijn allemaal op een zeker moment aan Moskou toegeschreven; het resultaat hiervan is dat we het risico lopen hem te veel macht toe te dichten. Zoals in een later hoofdstuk zal worden besproken bestaat een groot deel van Poetins avonturisme uit bluf, een beetje zoals een dier zichzelf opblaast of zijn vacht opzet om er zo groot en angstaanjagend mogelijk uit te zien. We vertonen de neiging niet verder te kijken dan de opgezette stekels.

Het valt niet te ontkennen dat Moskou vaak probeert in het Westen verkiezingen te manipuleren en de sociale verdeeldheid te vergroten, zij het, zoals we later nog zullen zien, zelden met het soort invloed dat we soms vrezen. Het belangrijkste is echter dat dit alles een vijandig, subtiel langetermijnplan impliceert om de wereld stap voor stap een kant op te sturen waar Poetin, de archetypische Bondschurk, maar dan zonder een veilig onderkomen in een gedoofde vulkaan, hem wil hebben.

In feite is er geen bewijs dat Poetin schaak speelt, en hoe dan ook, het is niet zijn soort spel. Schaak is een spel met onbuigzame regels en transparantie en draait om een intellectuele strijd waarin de mogelijkheden aan strakke beperkingen zijn onderworpen. Iedereen begint met dezelfde stukken en iedereen weet wat een pion mag doen en wanneer het zijn beurt is om in beweging te komen. Poetin wil zijn mogelijkheden niet zo beperken. Hij is

echter wel bekend met judo. Als drager van de zwarte band heeft hij zijn bekwaamheden bijgevijsd sinds hij er als tiener mee is begonnen en zijn benadering van het staatsmanschap lijkt dit te weerspiegelen. Een judoka kan zich goed hebben voorbereid op de gebruikelijke bewegingen van een rivaal en van tevoren tegenbewegingen hebben uitgewerkt, maar een groot deel van de winst is erin gelegen de kracht van een tegenstander tegen hemzelf te gebruiken door het moment aan te grijpen waarop deze zich openbaart. In dit opzicht is Poetin, zowel op het gebied van geopolitiek als dat van judo, een opportunist. Hij heeft een gevoel voor wat winst is, maar geen van tevoren bepaalde route erheen. Hij vertrouwt op zijn vermogen ieder voordeel aan te grijpen in plaats van zich op een zorgvuldige strategie te verlaten.

Het gevolg hiervan is dat hij en de Russische staat die hij heeft ontworpen dikwijls onvoorspelbaar zijn, soms zelfs op tegenstrijdige manieren werken, vooral als het om buitenlandse politiek gaat. Veel ogenschijnlijke 'successen' op de korte termijn blijken op lange termijn risico's, omdat ze niet van tevoren zijn doordacht of erna een vervolg hebben gekregen. Dit kan echter een van de verklaringen zijn waarom we zo vaak niet in staat zijn Poetins zetten van tevoren te voorspellen: zelf weet hij evenmin wat hij als volgende gaat doen. Hij cirkelt om ons heen in de ring. Hij beseft dat het Westen in het algemeen, mits het verenigd is, zoveel sterker is dan Rusland, met twintigmaal het bruto binnenlands product, zesmaal

de omvang van de bevolking en meer dan driemaal zo veel militairen. Hij wacht echter tot het Westen een fout maakt en hem iets biedt wat een goede gelegenheid lijkt om een klap uit te delen.

Welke doelstellingen Poetin precies heeft zal ik in hoofdstuk 3 verder onderzoeken. Voorlopig volstaat het om te zeggen dat hij in het binnenland macht en stabiliteit wil, en in het buitenland erkenning. Om dit te bereiken moet het in het binnenland rustig zijn en moet elke oppositie tot zwijgen gebracht of gekneveld worden, maar moet ook de Russische economie werken, althans, in zekere zin. Dat betekent zakendoen met het Westen, dat onvervangbare markten biedt voor Russische olie en Russisch gas, en bovendien de investeringen en de technologie die de modernisering van het land zal vereisen. We vormen echter ook het belangrijkste obstakel dat hem ervan weerhoudt zijn geopolitieke doelstellingen te verwezenlijken omdat het Westen weigert Rusland de status te verlenen die hij op-eist en optreedt als hij probeert dominantie uit te oefenen over zijn burens zoals Georgië en Oekraïne. Hij beseft dat het Westen, als het is verenigd, in vrijwel alle opzichten sterker is dan Rusland, maar gelooft tegelijkertijd dat onze zwakte erin is gelegen dat we een samenstel van dikwijls onderling strijdende naties zijn. Hij wil dat we verdeeld zijn, gedemoraliseerd en zozeer in verwarring gebracht dat we hetzij bereid zijn zaken met hem te doen hetzij, waarschijnlijker, niet in staat zijn hem uit te dagen.

Poetin beschikt echter niet over een masterplan om dit

te bereiken. Hij is, bij toeval of opzettelijk, op een methode gekomen om munt te slaan uit de ambities en fantasieën van allerlei individuen, instellingen en organisaties, van journalisten en diplomaten tot spionnen en zakenlieden. Op het eerste gezicht ziet Rusland eruit als willekeurig elk ander land. Het bezit alle vertrouwde instellingen: een kabinet en ministeries, een uit twee kamers bestaand parlement, een grondwet, rechtbanken en gezantschappen. In de praktijk is het echter een heel ander land. Poetins voorganger en beschermheer Boris Jeltsin beschoot zijn eigen parlement om een constitutionele crisis op te lossen en een hyperpresidentiële heerschappij te vestigen. Poetin is zelfs nog verdergegaan en heeft een systeem in het leven geroepen dat, in elk geval de top ervan, net zo functioneert als een koninklijke hofhouding.

Diensten overlappen elkaar en concurreren met elkaar, formele bevelslijnen zijn minder belangrijk dan persoonlijke relaties, favorieten komen op en vallen af en status en macht worden meer omschreven in termen van dienstbetoon aan de behoeften van het Kremlin dan door enige formele institutionele of maatschappelijke identiteit. In deze 'adhocratie' doet de omschrijving van je functie of zelfs de vraag of je officieel in staatsdienst bent er niet noodzakelijk toe. Immers: sinds de miljardair Michail Chodorkovski vrijwel van de ene dag op de andere van de rijkste man in Rusland in een veroordeelde verdachte veranderde (zie hoofdstuk 8), weten zelfs de zogenaamde oligarchen, de rijkste mannen in Rusland, dat hun rijk-

dom een speelbal is van de macht van de staat. De adhoccraten worden nu gedefinieerd door hun loyaliteit, hun relatie met de baas en de vraag wat ze voor hem kunnen doen.

Minister van Buitenlandse Zaken Sergej Lavrov, bijvoorbeeld, was een legende in diplomatieke kringen maar is sinds 2014 grotendeels op een zijspoor gezet en werd niet eens uitgenodigd voor de bijeenkomst waar de beslissing is genomen de Krim te annexeren. Hij zit nog steeds in zijn kantoor op het ministerie van Buitenlandse Zaken, maar zelfs zijn trouwe ondergeschikten erkennen dat hij niet meer in Poetins officieuze 'keukenkabinet' zit en alleen de beste propagandaverhalen mag verzinnen bij beleid dat door anderen wordt geïnitieerd. Een diplomaat, die hiermee blijk gaf van een prachtig vermogen tot dubbelzinnigheid, vertelde me dat Lavrov nu werkte volgens een 'in wezen reactief model, en het hoofd bood aan situaties die zich in een complexe en dikwijls onvoorspelbare context nu eenmaal voordoen'. Ik interpreteer dit als een erkenning dat Lavrov tijdens de optocht niet meer op de olifant zit, laat staan dat hij hem helpt sturen, maar er eerder met een schepje in zijn hand achteraan loopt om de rommel op te ruimen die het dier laat vallen.

Neemt u aan de andere kant het geval-Vladislav Soerkov, die ooit de choreograaf van de pantomimepolitiek van Rusland was en nu in feite Poetins proconsul in Oekraïne is. In het begin van de 21ste eeuw heeft hij in wezen het huidige Russische politieke stelsel ingericht, met het

expliciet pro-Poetin Verenigd Rusland en de twee nominale oppositiepartijen, de Communisten en de Liberaal Democraten (die eigenlijk niet-liberale ultranationalisten zijn), die protesten laten horen en foeteren in de media maar bij belangrijke stemmingen de regering steunen. Het idee was een theatrale nepdemocratie in het leven te roepen om het volk tevreden te houden zonder dat het ook maar een moment de greep op de macht van het Kremlin zou aanvechten. In 2008 volgde premier Dmitri Medvedev Poetin op als president omdat de grondwet het Poetin onmogelijk maakte kandidaat te staan voor een derde opeenvolgende termijn van vier jaar. Poetin werd Medvedevs premier, hoewel duidelijk was dat dit tot op grote hoogte een formaliteit was en hij nog steeds de leiding had. Toen Poetins voorspelbare terugkeer naar het presidentschap op massaprotesten stuitte, precies datgene wat Soerkovs 'geleide democratie' moest voorkomen, begon zijn ster te dalen. In 2014 echter, nadat Moskou een plaatsvervangende oorlog in de Donbasregio in Zuidoost-Oekraïne had aangemoedigd om te voorkomen dat het land zich bij het Westen zou aansluiten, schijnt Soerkov daar als de man van Poetin te zijn aangesteld, ook al wordt het bestuur officieel door de niet-erkende volksrepublieken Donetsk en Loegansk uitgeoefend. Waar het om gaat is dat Soerkov op verschillende momenten de architect van de constitutionele politiek van Rusland en virtueel gouverneur van een bezette regio is geweest, maar dit heeft nooit een weerspiegeling

gevonden in de officiële omschrijving van zijn baan. Tot 2011 was hij Poetins plaatsvervangend chef-staf, daarna, tot 2013, plaatsvervangend eerste minister van Economische Modernisering en sindsdien simpelweg adjudant van de president. Toch heeft Soerkov vanwege het vertrouwen dat Poetin in hem stelt in veel opzichten meer macht bij het bepalen van de buitenlandse politiek dan de minister van Buitenlandse Zaken zelf.

Afhankelijkheid van persoonlijke relaties en onuitgesproken afspraken – in het Russisch *ponyatiye* en, heel interessant, een term die ook veel wordt gebezigd in de onderwereld van de misdaad – is een centrale trek geworden van Poetins regeerstijl. Hij (en steeds vaker ook zijn hoge functionarissen) geeft zelden directe opdrachten, maar omschrijft brede doelstellingen en laat doorschemeren wat hij graag zou zien gebeuren. Zoals journalist Michail Zygar het zei: “Ze zouden nooit zeggen: “Steel alsjeblieft die miljarden dollars voor me” of: “Vermoord alsjeblieft die en die journalist.” Ze zeggen: “Doe wat je moet doen. Je kent je verplichtingen, kom ze na.”” Zo worden de adhoccraten beleidsondernemers die gelegenheden zoeken en aangrijpen om ideeën te ontwikkelen en uit te voeren waarvan ze denken dat de baas ze zal goedkeuren, wat op zijn beurt weer op suggesties en gissingen is gebaseerd. Als je het bij het juiste eind hebt word je beloond, maar als het misgaat kan het Kremlin je verstoten. In veel opzichten is het in het Rusland van Poetin een vitale bekwaamheid geworden dat men van-

daag kan voorspellen wat de baas morgen zal willen.

Poetin de judoka-tsaar is de baas van een leger kleinere judoka's die allemaal op zoek zijn naar een kans om vooruit te komen. Neem bijvoorbeeld RT, de beruchte televisiezender in vreemde talen. Het is een vreemde combinatie van goede journalistiek, scherp commentaar en giftige propaganda en het is een van de instrumenten die Moskou gebruikt om zijn boodschap de wereld in te sturen of, vaker, die van anderen te ondermijnen. Als je praat met mensen die er werken wordt duidelijk dat het Kremlin weliswaar soms optreedt en de officiële lijn voorschrijft, vooral in het kielzog van een grote gênante gebeurtenis, zoals toen Oekraïense rebellen in 2014 met een door de Russen geleverde raket een passagiersvliegtuig van Malaysian Airlines neerhaalden, maar dat het vaker om een veel minder direct proces gaat. Elke vrijdag heeft Dmitri Peskov, de onbuigzame maar beminnelijke perswoordvoerder van Poetin, een bespreking met de redacteurs van de belangrijkste mediaplatforms van de regering om een uiteenzetting te geven van de lijnen en punten van bespreking die hij de komende week graag behandeld zou zien. Hij dicteert geen kopij en stelt geen koppen vast, hij verwacht dat de redacteurs zelf initiatieven nemen en zij verwachten hetzelfde van hun mensen. Als er een belangrijke gebeurtenis plaatsvindt kunnen de producenten en presentatoren van RT heel goed verschillende ideeën hebben hoe ze de gebeurtenis het best kunnen brengen, in overeenstemming met wat hun bazen, en de baas van hun bazen, vol-